

Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στις Φυλακές. Το αποτέλεσμα μιας προσπάθειας στη χώρα μας

Καλλιόπη Δημητρούλη

Νομικός, Αναπλ. Υπεύθυνη Έργου ΚΕΕ, Γ.Γ.Ε.Ε.

Όλγα Θεμελή

Λέκτορας Παν/μίου Κρήτης

Ελένη Ρηγούτσου

Κλινική Ψυχολόγος, Θεματική Υπεύθυνη Φυλακών, Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

1. Εισαγωγή

Κάθε Κράτος Δικαίου έχει υποχρέωση σύμφωνα με την εσωτερική του νομοθεσία αλλά και τους διεθνείς κανόνες, να προστατεύει το σύνολο των εννόμων αγαθών του κρατούμενου στον οποίο έχει δια νόμου επιβληθεί περιοριστική της ελευθερίας ποινή. Άλλωστε «η προς τόπο μόνο κίνηση» περιορίζεται με την παραπάνω ποινή και κανένα άλλο δικαίωμα.

Ωστόσο, συχνά στους χώρους εγκλεισμού δε διασφαλίζονται οι αναγκαίοι εκείνοι όροι για την άσκηση, προστασία και προάσπιση του συνόλου σχεδόν των εννόμων αγαθών του εγκλειστού πληθυσμού. Έτσι με το έννομο αγαθό της ελευθερίας καταλύεται μαζί και εκείνο της υγείας, της εργασίας, της επικοινωνίας, της εκπαίδευσης κ.ά.

Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα, η πλειοψηφία του εγκλειστού πληθυσμού σε παγκόσμια κλίμακα έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Αποδεικνύεται, επίσης, η ύπαρξη ενός αριθμού κρατουμένων με προβλήματα μαθησιακών δυσκολιών, οι οποίες δεν είχαν ποτέ διαγνωστεί κατά τη φοίτησή τους στο σχολείο. Τέλος κατά την ενήλικη ζωή ένα σημαντικό ποσοστό δεν είχε σταθερή εργασία, αντιμετωπίζοντας σοβαρά οικονομικά προβλήματα.

Η εκπαίδευση στη φυλακή ("Correctional Education") αποσκοπεί α) στην επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία, β) στην ελαχιστοποίηση των «Δεινών του εγκλεισμού», γ) στη δημιουργική κάλυψη του νεκρού χρόνου, δ) στην απόκτηση κοινωνικών και στην αναβάθμιση βασικών δεξιοτήτων, ε) στην απόκτηση νέων δεξιοτήτων, στ) στην εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση και ζ) στη μείωση της εγκληματικότητας.

Από τα πρώτα παραδείγματα, οργανωμένων προγραμμάτων εκπαίδευσης σε κατάσταση κράτησης των Η.Π.Α., το 1880 και την έκδοση του πρώτου επιστημονικού περιοδικού για την Εκπαίδευση στη Φυλακή «Journal of Correctional Education» το 1937 μέχρι σήμερα, έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος. Στη χώρα μας, τα τελευταία χρόνια καταβάλλονται σημαντικές προσπάθειες για προστασία, προαγωγή και προάσπιση του αγαθού της εκπαίδευσης για τους πολίτες που στερούνται την ελευθερία τους.

2. Ιστορική αναδρομή

Αρχικά η εκπαίδευση στη φυλακή είχε θρησκευτικό χαρακτήρα. Η διδασκαλία της Βίβλου και τα μαθήματα αλφαριθμητισμού που επέτρεπαν στους κρατούμενους τη μελέτη της, αποσκοπούσαν στη βελτιωτική αλλαγή και την ηθική αναμόρφωση της προσωπικότητάς τους (Gerber & Fritsch, 1983).

Τα πρώτα βήματα της εκπαίδευσης στη φυλακή σημειώνονται το 1789, χρονολογία ορόσημο για την ιστορία της φυλακής, όταν ο William Rogers, ιερέας της φυλακής Walnut Street στην Φιλαδέλφεια, οργάνωσε τα πρώτα μαθήματα για κρατούμενους. Η πρωτοβουλία του ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων. Η διεύθυνση της φυλακής και οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι, θεωρώντας πως η καινοτομία αυτή θα οδηγούσε τον εγκλειστο πληθυσμό στη διεκδίκηση δικαιωμάτων του, απειλώντας σοβαρά την ασφάλεια της φυλακής, επέβαλλε κατά τη διάρκεια των μαθημάτων την παρουσία σώματος φρουρών και ενός κανονιού που στόχευε τους μαθητές, έτοιμο να αποκαταστήσει την τάξη σε περίπτωση παρεκτροπής των πραγμάτων (Gehring, 1980; Rothman & Morris, 1998).

Πέρασε σχεδόν ένας ολόκληρος αιώνας για να ωριμάσει η ιδέα μιας πιο γενικευμένης και ουσιαστικής εκπαίδευσης στη φυλακή. Την περίοδο που θα ακολουθήσει θα σφραγίσει ο Zebulon Brockway, πρωτοπόρος διοικητής της φυλακής Elmira στην Νέα Υόρκη, ο οποίος για πρώτη φορά θα συνδέσει την εκπαιδευτική διαδικασία με την κοινωνική επανένταξη. Στην περίφημη εισήγησή του στο πρώτο συνέδριο της Αμερικανικής Σωφρονιστικής Εταιρίας θα τονίσει τα πλεονεκτήματα της επιμόρφωσης των κρατουμένων και θα υποστηρίξει ότι η εκπαίδευση στη φυλακή μειώνει την υποτροπή (Reagan & Stoughton, 1976). Κατά τη χρονική περίοδο 1876-1900, ο Brockway όχι μόνο έβαλε τα θεμέλια της εκπαίδευσης στη φυλακή, αλλά προχώρησε και στην υιοθέτηση μέτρων τα οποία ακόμα και σήμερα φαντάζουν για πολλά σωφρονιστικά συστήματα προηγμένων κρατών ιδιαίτερα καινοτόμα όπως π.χ. η εκπαίδευση των εγκλείστων ατόμων με ειδικές ανάγκες, η εφαρμογή εξατομικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων και η τήρηση εκπαιδευτικού φακέλου για κάθε εγκλειστο εκπαιδευόμενο. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί ότι η εξατομικευμένη μέθοδος διδασκαλίας (Individually Prescribed Method - IPI) πρώτα εφαρμόστηκε στη φυλακή και στη συνέχεια υιοθετήθηκε από την κοινότητα.

Τα επιτεύγματα του Zebulon Brockway ενέπνευσαν και ενθάρρυναν και άλλους οραματιστές μεταξύ των οποίων και τον Thomas Mott Osborne, τον σημαντικότερο ίσως αναμορφωτή του σωφρονιστικού συστήματος των αρχών του 1900. Ο εύπορος πολιτικός της εποχής κατάφερε να διεισδύσει στον υποπολιτισμό της φυλακής Auburn προσποιούμενος τον κατάδικο σε μια προσπάθεια να κατανοήσει καλύτερα τις ανάγκες του συστήματος. Οργάνωσε σε λίγες μόνο εβδομάδες την Mutual Welfare League, μια οργάνωση για την ειρηνική επίλυση των διαφορών μεταξύ των εγκλείστων και σε λίγα μόνο χρόνια μετέτρεψε μια φυλακή υψίστης ασφαλείας σε ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Στη συνέχεια εργάστηκε σε πολλές άλλες φυλακές οργανώνοντας εκπαιδευτικά προγράμματα, ενώ στη γνωστή φυλακή Sing Sing ίδρυσε με τη βοήθεια των κρατουμένων σχολείο (Gehring, 1980).

Κατά το χρονικό διάστημα 1929/1940 - περίοδος αναγέννησης στην ιστορία της εκπαίδευσης στη φυλακή, ο Austin MacCormick συνεχίζοντας τη δουλειά των εμπνευσμένων προκατόχων του, ως υπεύθυνος των φυλακών των Η.Π.Α. δημιουργεί σχολεία και βιβλιοθήκες στα περισσότερα καταστήματα κράτησης της χώρας του, εκδίδει το πρώτο βιβλίο εξατομικευμένης εκπαίδευσης του εγκλειστού πληθυσμού ("The education of Adult Prisoners") και πολλά σχετικά εγχειρίδια, ενώ επεκτείνει τις προσπάθειες για πρώτη φορά τόσο στις γυναικείες φυλακές όσο και στους ανήλικους παραβάτες. Τέλος, το 1930 ιδρύει την Εταιρία Σωφρονιστικής Εκπαίδευσης και το 1937 το «Journal of Correctional Education», το μοναδικό εξειδικευμένο έως τις μέρες μας, επιστημονικό περιοδικό για θέματα εκπαίδευσης στη φυλακή.

Μετά τη δεκαετία του 1950 η εξάπλωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στη φυλακή είναι ραγδαία. Σήμερα σε πολλές χώρες σε διεθνές επίπεδο λειτουργούν σχολεία μέσα στη φυλακή, πραγματοποιούνται ποικίλα εκπαιδευτικά προγράμματα, προσφέρονται σπουδές με γνωστικό αντικείμενο την Εκπαίδευση στις φυλακές σε πανεπιστημιακό επίπεδο και λειτουργούν ειδικές διευθύνσεις εκπαίδευσης των κρατούμενων στα Υπουργεία Δικαιοσύνης. Το 1991 η ιδρύεται Ευρωπαϊκή Εταιρία για την Εκπαίδευση στη Φυλακή (European Prison Education Association –EPEA)

3. Το νομικό πλαίσιο

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση είναι δικαίωμα για όλους και κατοχυρώνεται *συνταγματικά* (άρθρο 16 παρ. 4 του Συντάγματος). Ο κρατούμενος είναι και παραμένει υποκείμενο δικαιωμάτων. Το δικαίωμα του έγκλειστου πληθυσμού στην εκπαίδευση είναι θεσμικά το ίδιο ως προς το περιεχόμενο με το αντίστοιχο δικαίωμα των ελεύθερων πολιτών, διαφέρει όμως ως προς τον τρόπο άσκησης του (ρυθμιστικά / κανονιστικά).

Επίσης ο *Σωφρονιστικός Κώδικας (Ν. 2776/1999)* στο άρθρο 35 έχει προβλέψει και ρυθμίσει τα θέματα της εκπαίδευσης, της άθλησης, των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου και της ψυχαγωγίας των κρατουμένων. Συγκεκριμένα, η εκπαίδευση των κρατουμένων αποβλέπει στην απόκτηση ή συμπλήρωση της εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων καθώς και στην παρακολούθηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης. Σημειώνεται ότι η πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι υποχρεωτική για τους ανήλικους κρατούμενους και για αυτό το λόγο λειτουργούν μονοθέσια δημοτικά σχολεία στις φυλακές όπου κρατούνται ανήλικοι, αν και υπάρχει η πρόβλεψη στο Σωφρονιστικό Κώδικα για ίδρυση και λειτουργία μονοθέσιων δημοτικών σχολείων σε κάθε φυλακή. Υπογραμμίζεται η ύπαρξη Γυμνασίου καθώς και τάξεων Λυκείου στα Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων Αυλών και Βόλου.

Τέλος το δικαίωμα στην εκπαίδευση των κρατουμένων κατοχυρώνουν και οι *Συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης R (89) 12* για την «Εκπαίδευση στις φυλακές»_οι οποίες μεταξύ άλλων προβλέπουν ότι:

- Ο αλφαριθμητισμός και η βασική εκπαίδευση είναι προτεραιότητα.
- Όλοι οι κρατούμενοι έχουν ίδια πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική κατάρτιση, σε δημιουργικές δραστηριότητες, κοινωνική εκπαίδευση, φυσική εκπαίδευση και αθλητισμό καθώς και δυνατότητα χρήσης βιβλιοθήκης.
- Οι κρατούμενοι μπορούν να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικές διαδικασίες εκτός φυλακής.
- - Η εκπαίδευση στη φυλακή πρέπει να είναι όσο το δυνατόν ίδια με την εκπαίδευση στην κοινότητα.
- Η εκπαίδευση εστιάζει στην ανάπτυξη του κρατούμενου ως συνολικής οντότητας.
- Η συμμετοχή των κρατουμένων είναι εθελοντική.
- Η εκπαίδευση προετοιμάζει τους κρατούμενους για τη ζωή μετά τη φυλακή.

4. Οι ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες της ομάδας

Η εκπαίδευση των κρατουμένων συναντά εξ ορισμού ιδιαίτερες δυσκολίες καθώς λαμβάνει χώρα σε ένα ίδρυμα ολοκληρωτικού χαρακτήρα (Goffman, 1961). Ο ιδιαίτερος υποπολιτισμός της φυλακής, το πρόβλημα του υπερπληθυσμού, τα υψηλά ποσοστά ψυχικής ασθένειας, το υπέρμετρο άγχος, ο φόβος και η ανασφάλεια, ο νεκρός χρόνος και η αποκοπή από το οικογενειακό και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, ο ιδρυματισμός, η απόσυρση και η αποπροσωποποίηση, δηλαδή τα «δεινά του εγκλεισμού» (Toch, 1975), δυσχεραίνουν εξαιρετικά κάθε προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών κράτησης.

Έτσι ενώ στο γενικό πληθυσμό οι μαθητές έχουν το δικαίωμα της επιλογής, του αυτοκαθορισμού και της αυτοδιάθεσης, στον έγκλειστο πληθυσμό τα ίδια δικαιώματα ακυρώνονται. Ενώ στο γενικό πληθυσμό οι μαθητές έχουν πλήθος εμπειριών από το εκπαιδευτικό σύστημα τις οποίες συχνά χρησιμοποιούν θέτοντας σημαντικούς στόχους, ο έγκλειστος πληθυσμός έχει στην πλειοψηφία του αρνητικές εμπειρίες από το εκπαιδευτικό σύστημα και είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικός απέναντι σε κάθε νέα πρόκληση εκπαιδευτικής προσπάθειας (Winters, 1997). Τέλος, ενώ στο γενικό πληθυσμό οι μαθητές επιδιώκουν μέσω της παιδείας τη βελτίωση των όρων της ζωής τους και την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, πρώτιστος στόχος των κρατουμένων είναι η επιβίωση και η αποφυλάκιση. Το αίτημα δηλαδή για επανάκτηση της ελευθερίας, της ανεξαρτησίας, της ασφάλειας και της κοινωνικής αποδοχής υπερέχει έναντι του αιτήματος για εκπαίδευση (LoPitno, 2006).

Επιπρόσθετα, οι ιδιαίτερες δυσκολίες που ανακύπτουν, επιτείνονται σημαντικά εξαιτίας του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου των κρατουμένων. Σύμφωνα με ερευνητικά στοιχεία, οι έγκλειστοι παρουσίασαν κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους στο σχολείο υψηλό ποσοστό σχολικής διαρροής, λόγω της πρώιμης εμπλοκής τους στα γρανάζια του ποινικού μηχανισμού (Harlow, 2003). Αναπόφευκτο αποτέλεσμα είναι η αποτυχία ολοκλήρωσης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Vacca, 2004). Σύμφωνα με ερευνητικά στοιχεία το 79 % εγκαταλείπει το σχολείο πρόωρα (Stephens, 1990).

Η πλειοψηφία επίσης των εγκλείστων παρουσιάζει μαθησιακές δυσκολίες οι οποίες δεν είχαν διαγνωστεί κατά τη διάρκεια της φοίτησης στο σχολείο (Mears & Aron, 2003). Σημειώνεται δε ότι η αιτιώδης σχέση ανάμεσα στη σχολική αποτυχία, συνέπεια της ύπαρξης μαθησιακών δυσκολιών και της παραβατικότητας έχει πολλαπλά αποδειχθεί (Leone, Christle & Nelson, 2003; Linares-Orama, 2005; Zabel & Nigro, 1999).

Το υψηλό επίσης ποσοστό χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών και ασθενών με προβλήματα ψυχικής υγείας επηρεάζει σημαντικά κάθε προσπάθεια εκπαιδευτικής προσπάθειας στη φυλακή. Η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει ότι περισσότεροι από τους μισούς κρατούμενους κάνουν χρήση ουσιών ενώ πάνω από το ένα τρίτο υποφέρει από ψυχικές διαταραχές (Blaauw, Ronald, Kerkhof, 2000).

Τέλος, η συντριπτική πλειοψηφία έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση, ενώ συχνά βιώνει συναισθήματα αποτυχίας και ντροπής για την πρόωρη αποχώρηση από την εκπαιδευτική διαδικασία και τις πολλαπλές δυσχέρειες στην εύρεση εργασίας (Winters, 1997).

5. Η αναγκαιότητα της εκπαίδευσης στη φυλακή και τα ευεργετήματα της

Εύλογα προκύπτει το ερώτημα: Τι μπορεί να προσφέρει η εκπαίδευση στην ιδιαίτερη αυτή ομάδα πληθυσμού; Γιατί είναι αναγκαία η εκπαίδευση κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού;

Η δημιουργική κάλυψη του νεκρού χρόνου, η επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία, η απόκτηση νέων δεξιοτήτων, η επαφή και η συνεργασία με εκπαιδευτές που έρχονται στη φυλακή από «έξω» επιδρούν ευεργετικά στην προσωπικότητα του κρατούμενου.

Στο ασφυκτικό πλαίσιο της φυλακής, η εκπαίδευση ανοίγει ένα παράθυρο επικοινωνίας, αποφορτίζοντας τον κρατούμενο από τα δεινά του εγκλεισμού και λειτουργώντας ως δίαυλος προετοιμασίας για κοινωνική ενσωμάτωση.

Ο εκπαιδευόμενος για να μάθει, χρειάζεται να αισθανθεί ότι βρίσκεται σε ένα ασφαλές περιβάλλον, να δεσμευτεί και να αισθανθεί ότι η εκπαίδευση γίνεται μια γέφυρα ανάμεσα στο μέσα και το έξω, μία γέφυρα ανάμεσα σε εκείνον και την κοινωνία, αλλά και μία εσωτερική γέφυρα ανάμεσα σ' αυτό που αισθάνεται και τον τρόπο που μπορεί να το εκφράσει. Η εκπαίδευση αποτελεί ένα μεταβατικό χώρο. (University of the State of New York, The State Education Department, Office of Workforce Preparation and Continuing Education, 1995).

Με τη βοήθεια των εργαλείων που του δίνονται μέσα από την εκπαίδευση, ο έγκλειστος μπορεί να δώσει νόημα και περιεχόμενο σ' αυτό που αισθάνεται, που σκέφτεται και να μετατρέψει το χώρο της εκπαίδευσης σε «**ψυχικό χώρο**».

Ο κρατούμενος, δίνει νόημα σ' αυτό που ζει, στις προσωπικές του εμπειρίες, τις χρησιμοποιεί για να μάθει, όπως άλλωστε είναι και το ζητούμενο στην εκπαίδευση ενηλίκων.

Όπως λέει ο Winnicott (1976) όταν μιλά για το παιχνίδι: «ο εσωτερικός κόσμος δίνει νόημα στον εξωτερικό μέσα από δραστηριότητες όπως το παιχνίδι, την ονειροπόληση...».

Ο κρατούμενος μέσα από την εκπαίδευση μπορεί να δημιουργήσει μία νέα πραγματικότητα.

Ο Pingaud (1977) επισημαίνει: «Δεν μπορούμε να δεχτούμε την πραγματικότητα παρά δημιουργώντας τη».

Σε κάθε δραστηριότητα όπου επικοινωνεί το μέσα με το έξω (ποίηση, λογοτεχνία, μουσική, θέατρο...) υπάρχει μια διάσταση καταφύγιου το οποίο βοηθά το άτομο να αντέξει τις πιέσεις.

Ο κρατούμενος διοχετεύει το άγχος του, την πίεση που αισθάνεται σ' έναν εκπαιδευτικό χώρο και χρησιμοποιώντας τα εργαλεία που του δίνονται το μετατρέπει, το μετουσιώνει σε γνώση.

Μ' αυτό τον τρόπο μαθαίνει, δημιουργεί επιλογές και μπορεί να τις υποστηρίξει. Μετατρέπει το άγχος, την αγωνία, τα στερεότυπα, το αδιαφοροποίητο, το φόβο, σε σύμβολα, σε νόημα, σε δομή, σε οριοθέτηση, σε ωριμότητα, σε ευθύνη.

Έρευνες απέδειξαν ότι η συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα αυξάνει σημαντικά την αυτοεκτίμηση και βελτιώνει σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικές δεξιότητες των κρατουμένων (Parker, 1990). Επίσης, τονίστηκε ότι οι κρατούμενοι αντλούν ιδιαίτερη ικανοποίηση από την εμπλοκή τους σε δημιουργικές δραστηριότητες καθώς συχνά για πρώτη φορά τους δίνεται η δυνατότητα καλλιέργειας και ανάπτυξης των θετικών πλευρών της προσωπικότητας τους (Kett, 1995).

Το σημαντικότερο ωστόσο είναι ότι η εκπαίδευση στη φυλακή συνδέεται άρρηκτα με τη μείωση της υποτροπής και την κοινωνική επανένταξη. Αν και οι πρώτες σχετικές έρευνες που διεξήχθησαν τη δεκαετία του '70 αμφέβαλλαν για τη ύπαρξη αιτιώδους σχέσης μεταξύ εκπαίδευσης στη φυλακή και μείωσης της υποτροπής (Martinson, 1974; Lipton, Martinson & Willks, 1975), οι ερευνητές μετά τη δεκαετία του '80 απέδειξαν περὶτρανα το αντίθετο.

Σύμφωνα με έρευνα του Allen (1988) στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ο δείκτης υποτροπής για τον έγκλειστο πληθυσμό ήταν 77% ενώ για την ομάδα που έλαβε μέρος σε προγράμματα κατάρτισης 23%. Ο Clark (1991) επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα του Allen, απέδειξε ότι οι κρατούμενοι οι οποίοι ολοκλήρωσαν ένα κύκλο σπουδών κατά την έκτιση της ποινής τους είχαν μικρότερο δείκτη υποτροπής (26,4 %) σε σχέση με εκείνους που δεν μετείχαν στην εκπαιδευτική διαδικασία (44,6%).

Όμοια ο Batiuk σε σχετική έρευνα βρήκε ότι ο δείκτης υποτροπής των φυλακισμένων που εμπλέκονταν στην εκπαιδευτική διαδικασία ήταν χαμηλότερος (25%) από τον αντίστοιχο του υπόλοιπου πληθυσμού της φυλακής (77%). Μάλιστα τόνισε την ευεργετική επίδραση που ασκεί στη μείωση του κινδύνου της υποτροπής όχι τόσο η συμμετοχή όσο κυρίως η ολοκλήρωση μιας εκπαιδευτικής προσπάθειας. Ο δείκτης υποτροπής στην περίπτωση αυτή βρέθηκε να μειώνεται κατά 72%.

Ο Harlow μελετώντας τα στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης των Η.Π.Α. έδειξε ότι ο δείκτης υποτροπής των κρατουμένων/μαθητών ήταν συγκριτικά με των υπολοίπων από 20 με 60% χαμηλότερος (Harlow, 2003). Μια έρευνα στον Καναδά υποστήριξε τα προαναφερθέντα ευρήματα, καθώς έδειξε ότι οι έγκλειστοι που δεν έλαβαν μέρος κατά τη διάρκεια της έκτισης της ποινής τους σε καμία εκπαιδευτική δραστηριότητα, είχαν διπλάσιες πιθανότητες υποτροπής μετά την αποφυλάκιση τους (Duguitt, 1995).

Το σύνολο των ερευνών τονίζει τη σημασία του είδους της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Έτσι έχει βρεθεί ότι η μείωση του δείκτη της υποτροπής επέρχεται μόνο όταν τα εκπαιδευτικά προγράμματα λαμβάνουν υπόψη τους τις ιδιαίτερες ανάγκες του πληθυσμού (Vacca, 2004). Η διεθνής εμπειρία αποδεικνύει πως η μείωση της υποτροπής συνδέεται άρρηκτα με εκπαιδευτικές παρεμβάσεις που συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κοινωνικών αλλά και των καλλιτεχνικών δεξιοτήτων, που βοηθούν στη διαχείριση κρίσεων και στην επίλυση προβλημάτων, που προάγουν την κριτική σκέψη και τον έλλογο νου (Ripley, 1993).

6. Η Εκπαίδευση στη φυλακή στη χώρα μας

Η προσπάθεια εισαγωγής προγραμμάτων εκπαίδευσης στις φυλακές της χώρας έχει ξεκινήσει πάνω από 20 χρόνια. Προγράμματα της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων και των Νομαρχιακών Επιτροπών Λαϊκής Επιμόρφωσης, όπως αλφαριθμητισμού και συμπλήρωσης της βασικής εκπαίδευσης για έλληνες κρατούμενους, ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας για αλλοδαπούς κρατούμενους, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης όπως μελισσοκομία, ηλεκτρολογία και μηχανολογία αυτοκινήτων, ανθοκομία, κατασκευή κοσμημάτων, ψυχοκοινωνική υποστήριξη κρατουμένων κ.ά. είναι κάποια από εκείνα που στο πέρασμα των χρόνων δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη συνέχεια και τη σημερινή επέκταση της λειτουργίας των προγραμμάτων εκπαίδευσης σε όλες τις φυλακές της χώρας.

Στην Αγροτική Φυλακή Τίρυνθας δόθηκε για πρώτη φορά η ευκαιρία σε αρκετούς κρατούμενους να παρακολουθήσουν μαθήματα μηχανολογίας αυτοκινήτων και ηλεκτρολογίας εγκαταστάσεων έξω από τη φυλακή.

Επίσης η Γ.Γ.Ε.Ε σε συνεργασία με το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕ.Θ.Ε.Α.) ξεκίνησε το 1998 στην Κεντρική Φυλακή Γυναικών Κορυδαλλού το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Θεραπείας Κρατουμένων Γυναικών, με τη δημιουργία αυτόνομου χώρου μέσα στη φυλακή. Παράλληλα από το 1999 εφαρμόζει ένα πιλοτικό πρόγραμμα εκπαίδευσης σωφρονιστικών υπαλλήλων το οποίο παρακολουθούν όσοι δεν είχαν παρακολουθήσει την εκπαίδευση της Σχολής σωφρονιστικών υπαλλήλων του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν η δημιουργία ομάδας υποστήριξης σωφρονιστικών υπαλλήλων στην Κεντρική Φυλακή Γυναικών Κορυδαλλού.

Επιπρόσθετα, η εκπόνηση προγραμμάτων εκπαίδευσης από τη Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Γ.Γ.Ε.Ε.) και το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Ι.Δ.ΕΚ.Ε.) μέσα από τη λειτουργία των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΚΕΕ) στις φυλακές την τελευταία τριετία έχει αποκτήσει συνεχή ροή με διαρκώς αυξανόμενη τη συμμετοχή των κρατουμένων.

Από το Σεπτέμβριο 2003 μέχρι τον Ιούνιο 2005 σε 24 Σωφρονιστικά Καταστήματα, πραγματοποιήθηκαν 389 τμήματα μάθησης. Τα τμήματα μάθησης είχαν τουλάχιστον τρίμηνη διάρκεια, υπήρχαν όμως και τμήματα με εξαμήνη παρακολούθηση (κυρίως προγράμματα ελληνικής γλώσσας και συμβουλευτικής). Στα προγράμματα συμμετείχαν συνολικά 4678 εκπαιδευόμενοι κρατούμενοι, όταν συνολικός πληθυσμός των κρατουμένων ανέρχεται περίπου στις 10.000. Αξίζει να τονιστεί ότι 103 εκπαιδευόμενοι κρατούμενοι συμμετείχαν με επιτυχία σε εξετάσεις για την απόκτηση Απολυτηρίου Δημοτικού Σχολείου. Επιπλέον, 6 εκπαιδευόμενοι κρατούμενοι συμμετείχαν σε εξετάσεις σε διάφορες τάξεις του Γυμνασίου και 3 σε εξετάσεις σε διάφορες τάξεις του Λυκείου, εκτός φυλακής. Επίσης 11 εκπαιδευόμενοι κρατούμενοι συμμετείχαν στις εξετάσεις για την απόκτηση Πιστοποιητικού Ελληνομάθειας του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, Α' και Β' επιπέδου. Επισημαίνεται δε ότι τη συγκεκριμένη εκπαιδευτική περίοδο (2006) περισσότεροι από 55 αλλοδαποί κρατούμενοι έκαναν αίτηση για να συμμετάσχουν στις εξετάσεις.

Από τον Οκτώβριο 2005 μέχρι τον Μάρτιο 2006 σε 20 Σωφρονιστικά Καταστήματα δημιουργήθηκαν 211 Τμήματα Μάθησης στα οποία συμμετείχαν 3192 εκπαιδευόμενοι κρατούμενοι. Τα γνωστικά αντικείμενα των τμημάτων μάθησης στις φυλακές ήταν:

Ελληνική γλώσσα (66 τμήματα), Μαθηματικά (11 τμήματα), Πληροφορική (18 τμήματα), Πολιτισμό (24 τμήματα), Σωματική και Ψυχική Υγεία (11 τμήματα), Ξένες γλώσσες (12 τμήματα) και Συμβουλευτική (69 τμήματα).

Δυνατότητα συμμετοχής στα προγράμματα εκπαίδευσης της Γ.Γ.Ε.Ε. έχουν όλοι και όλες οι κρατούμενοι/ες, ανεξάρτητα από ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης, καταγωγή, θρήσκευμα, χρόνο έκτισης ποινής, είδος αδικήματος. Στην επιλογή για την ένταξη τους στα τμήματα μάθησης λαμβάνονται υπόψη οι προηγούμενες γνώσεις τους, το υπόλοιπο έκτισης της ποινής (τουλάχιστον 3 μήνες), τα κίνητρα και η επιθυμία συμμετοχής τους. Σημειώνεται ότι κρατούμενοι οι οποίοι αντιμετωπίζουν προβλήματα χρήσης ουσιών δεν μπορούν να παρακολουθήσουν τα προγράμματα μάθησης εκτός εάν συμμετέχουν σε Προγράμματα Θεραπείας ή Απεξάρτησης. Οι εκπαιδευόμενοι λαμβάνουν Πιστοποιητικό Επιμόρφωσης, Πιστοποιητικό Δια Βίου Εκπαίδευσης (ν. 3369/2005) ή Βεβαίωση παρακολούθησης (εφόσον δεν παρακολούθησαν το σύνολο των ωρών του προγράμματος) μετά το τέλος του προγράμματος. Υπάρχει επίσης δυνατότητα παρακολούθησης ολοκληρωμένων Προγραμμάτων Δια Βίου Εκπαίδευσης Προετοιμασίας για τις Εξετάσεις Απόκτησης Απολυτηρίου Δημοτικού Σχολείου καθώς και Πληροφορικής (διάρκεια προγραμμάτων 225 και 250 ώρες αντίστοιχα).

Τέλος, οι ημεδαποί κρατούμενοι μετά από ανάλογη προετοιμασία μπορούν να συμμετάσχουν σε εξετάσεις για την απόκτηση Απολυτηρίου Δημοτικού Σχολείου, ενώ οι αλλοδαποί έχουν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν σε εξετάσεις για την απόκτηση του Πιστοποιητικού Ελληνομάθειας.

6.1 Καινοτομίες της σωφρονιστικής εκπαίδευσης στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια

Τα σημαντικότερα καινοτόμα σημεία των πιο πρόσφατα εφαρμοσμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα Καταστήματα Κράτησης της χώρας συνοψίζονται στα παρακάτω:

- Με την ανάπτυξη των προγραμμάτων οι κρατούμενοι αποκτούν κίνητρα συμμετοχής στα προγράμματα εκπαίδευσης των Κ.Ε.Ε. στη φυλακή. Η δυνατότητα συμμετοχής σε προγράμματα εκπαίδευσης με ενδιαφέρουσα και σύγχρονη θεματολογία, παρέχει την ευκαιρία διασύνδεσης και με άλλες εκπαιδευτικές δραστηριότητες μέσα ή έξω από τη φυλακή.
- Με την παρακολούθηση των συγκεκριμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, διάρκειας τουλάχιστον ενός τριμήνου, οι κρατούμενοι τυγχάνουν του ευεργετήματος της μείωσης της ποινής τους. Αναδεικνύεται έτσι η σημαντικότητα των προγραμμάτων εκπαίδευσης των Κ.Ε.Ε., παράλληλα με την παρεχόμενη εργασία ή τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης μέσα στη φυλακή.
- Η διαδικασία ένταξης του κρατούμενου στην εκπαίδευση, διευκολύνεται και γίνεται αποτελεσματικότερη, με την τήρηση και συμπλήρωση της εκπαιδευτικής καρτέλας, στην οποία αποτυπώνονται οι προηγούμενες γνώσεις των κρατουμένων.
- Όσοι κρατούμενοι παρακολουθούν προγράμματα εκπαίδευσης των Κ.Ε.Ε. μπορούν παράλληλα να συμμετέχουν και σε ομάδες συμβουλευτικής. Μέσα από τη λειτουργία των ομάδων αυτών αναδεικνύονται σημαντικά προβλήματα και γίνεται προσπάθεια επίλυσης τους, προκειμένου να διευκολυνθεί η εκπαιδευτική διαδικασία.
- Οι εκπαιδευτές επιμορφώνονται για τις ανάγκες εκπαίδευσης των κρατουμένων, τις συνθήκες στις οποίες πραγματοποιείται η όλη διαδικασία, τα προβλήματα που τυχόν ανακύβουν κλπ. Η εκπαίδευση των εκπαιδευτών θεωρείται η ραχοκοκαλιά κάθε επιτυχημένης προσπάθειας.
- Η συνεργασία της Γ.Γ.Ε.Ε. με το Υπουργείο Δικαιοσύνης στο πλαίσιο της λειτουργίας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είχε και ένα πρακτικό αποτέλεσμα καθώς σε ορισμένες φυλακές με απόφαση της Διεύθυνσης της Φυλακής δημιουργήθηκαν ή βελτιώθηκαν οι χώροι εκπαίδευσης.

6.2 Προβλήματα και προτάσεις

Η καταλληλότητα των εκπαιδευτικών χώρων, η επάρκεια του εκπαιδευτικού χρόνου, η δυνατότητα συμμετοχής όλων των κρατουμένων σε προγράμματα εκπαίδευσης, η συνέχεια της εκπαίδευσης, η εξασφάλιση της πιστοποίησης των γνώσεων που αποκτήθηκαν στη φυλακή, η δημιουργία σταθερών συνεργασιών με εκπαιδευτικούς οργανισμούς, ιδρύματα και το Υπουργείο Δικαιοσύνης, η βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου των σωφρονιστικών υπαλλήλων, η ευαισθητοποίηση και η αλλαγή στάσεων των εκπαιδευτών απέναντι σε στερεότυπα και προκαταλήψεις, η καταγραφή και ανάλυση των εκπαιδευτικών αναγκών της ομάδας, η σύνδεση της εκπαίδευσης με την αποφυλάκιση και η δημιουργία ενός εκπαιδευτικού curriculum για τους κρατούμενους, είναι μερικά από τα σημαντικότερα προβλήματα που απασχολούν τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Άλλα θέματα αφορούν στην έγκαιρη μεταφορά των κρατουμένων στους χώρους εκπαίδευσης, στις διενεργούμενες μαζικές μεταγωγές οι οποίες οδηγούν συχνά στη διακοπή των προγραμμάτων, στη συνεργασία με τη διοίκηση της φυλακής αλλά και τους εκπαιδευτές.

Η αποτελεσματικότερη εφαρμογή της εκπαίδευσης στη χώρα μας απαιτεί: α) να προβλέπεται η ύπαρξη αυτόνομων, κατάλληλων και εύκολα προσβάσιμων χώρων από τους κρατούμενους, β) να διορίζεται ένα πρόσωπο αναφοράς από τη φυλακή που θα φροντίζει για τη διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών διεξαγωγής των προγραμμάτων, γ) να παρέχονται ευκαιρίες οργανωμένων πληροφόρησης όλων των εγκλείστων για το τι μπορούν να μάθουν μέσα στη φυλακή από την πρώτη κιόλας μέρα του εγκλεισμού τους, δ) να προσφέρεται συμβουλευτική υποστήριξη στο προσωπικό των φυλακών και τέλος ε) να διασφαλίζεται η δυνατότητα άμεσης σύνδεσης των

προγραμμάτων εκπαίδευσης των Κ.Ε.Ε. με άλλα προγράμματα εκπαίδευσης ή κατάρτισης αλλά και παραπομπής όσων αποφυλακίζονται στους κατάλληλους εκπαιδευτικούς φορείς για συνέχεια της εκπαίδευσης και μετά την αποφυλάκιση.

7. Επίλογος

Η διεθνής εμπειρία τονίζει ότι η οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εκτός από τη μείωση του κινδύνου της εκ νέου εμπλοκής των κρατουμένων στα γκράντζια του ποινικού μηχανισμού, περιορίζει τη χρήση βίας και παράλληλα συμβάλλει σημαντικά στον εξανθρωπισμό της φυλακής (Newman, Lewis & Beverstock, 1993).

Για να είναι ωστόσο, η εκπαίδευση στη φυλακή αποτελεσματική θα πρέπει αφενός μεν να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των κρατουμένων, αφετέρου δε να διασφαλίζει τη συνέχεια της μαθησιακής διαδικασίας καθώς και τη δυνατότητα της συμμετοχής του συνόλου των κρατουμένων. Η μεγάλη βέβαια πρόκληση είναι να αντιμετωπιστούν οι δυσχέρειες που συνεπάγεται ο χώρος του εγκλεισμού. Η εξέλιξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας προϋποθέτει τη συνδρομή όρων επιλογής, αυτοδιάθεσης και ελευθερίας.

Στη χώρα μας οι μακροχρόνιες προσπάθειες απέφεραν τους πρώτους καρπούς. Ωστόσο απαιτούνται πολλές ακόμα βελτιωτικές αλλαγές προκειμένου να επέλθουν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα. Η διασφάλιση του έννομου αγαθού της εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας και η διασύνδεση του έγκλειστου πληθυσμού με την ευρύτερη κοινωνία αποτελεί υποχρέωση κάθε Κράτους Δικαίου. Άλλωστε κανένα πρόγραμμα σωφρονιστικής μεταρρύθμισης δεν μπορεί να είναι αποτελεσματικό χωρίς την επιμόρφωση, την κατάρτιση και την εκπαίδευση του έγκλειστου πληθυσμού.

Βιβλιογραφία

- Allen, J. P. (1988). *Administering Quality Education in an Adult Correctional Facility*. Community Service Catalyst, 18(4): 28-29.
- Batiuk, M. (1997). *The State of Post Secondary Correctional Education in Ohio*. Journal of Correctional Education, 48(2): 70-72.
- Blaauw, E., Ronald R., and Kerkhof, A. (2000). *Mental Disorder in European Countries*. International Journal of Law and Psychiatry, 23(5-6): 649-663.
- Clark, D. (1991). *Analysis of Return Rates of Inmate College Program Participants*. New York State, Unpublished Study.
- Duguit, S. (1995). *Using Recidivism to Evaluate Effectiveness in Prison Education Programs*. Journal of Correctional Education, 46(4): 141-145.
- Goffman, E. (1961). *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Anchor.
- Ghering, T. *The History of Correctional Educational*. In <http://www.ceanatioanl.org>
- Gerber, J. Fritsch, E.J. (1983). *Adult academic and vocational correctional programs: A review of recent research*. Journal of Offender Rehabilitation, 22: 119-142.
- Harlow, C.W. (2003). *Education and Correctional Population, US Department of Justice*. Bureau of Justice Statistics (Washington, DC: 2003), NCJ 195670.
- Kett, M. (1995). *Survey of prisoners' attitudes to education. Wheatfield Place of Detention*. Unpublished report.
- Leone, P. Christle, C. and Nelson, M. (2003). *Scholl failure, race and disability: Promoting positive outcomes, decreasing vulnerability for involvement with the juvenile delinquency system*. EDJJ: The National Center on Education, Disability and Juvenile Justice.
- Linares-Orama, N. (2005). *Language -learning disorders and youth incarceration*. Journal of Communication Disorders, 38: 311-319.
- Lipton, D., Martinson, R. and Wilks, J. (1975). *The Effectiveness of Correctional Treatment: A Survey of Treatment Evaluation Studies*. New York: Praeger.
- LoPitno, B. (2006). *How Schools in Prisons Help Inmates and Society*. In http://adulted.about.com/cs/prisoneducation/a/prison_ed_3.htm
- Martinson, R.(1974). *What works? Questions and answers about prison reform*. Public Interest, 10: 22-54.
- Mears, D. and Aron, L.(2003). *Addressing the Needs of Youth with Disabilities in the Current State of Knowledge*. Washington, DC: Urban Institute.
- Newman, A.P., Lewis, W, and Beverstock, C. (1993). *Prison Literacy*. Philadelphia: National Center of Adult Literacy.
- New York State Department of Education (1995). *From Incarceration to Productive Lifestyle. Making the Transition : An Instructional Guide for Incarcerated Youth Educatio,.* Albany: University of the State of New York, The State Education Department, Office of Workforce Preparation and Continuing Education.
- Parker, E.A. (1990). *The Social-Psychological Impact of a College Education on the Prison Inmate*. Journal of Correctional Education, 41(3): 140-146.
- Pingaud, B. (1977). *Une Tache sans fin* in L' Arc no 69, special Winnicott.
- Reagan, M.V. and Stoughton, D.M. (1976). *A Descriptive Overview of Correctional Education in the American Prison System*. Metuchen, NJ: The Scarecrow Press, Inc: Metuchen.
- Ripley, P. (1993). *Prison Education Role in Challenging Offending Behaviour*. Mendip Papers MP047.
- Rothman, D. and Morris, N. (1998). *The History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society*. New York: Oxford University Press.
- Stephens, R. (1992). *To What Extent and Why Do Inmates Attend School in Prison*. Journal of Correctional Education, 43(1): 52-56.
- Toch, H. (1975). *Men in crisis: Human Breakdowns in Prison*. Aldine: New York.
- Vacca, J. S. (2004). *Educated Prisoners are less likely to Return to Prison*. The Journal of Correctional Education, 55(4): 297-305.
- Winnicott, D.W. (1976). *Jeu et réalité, l' espace potentiel*, Paris, Gallimard.
- Winters, C. (1997). *Learning Disabilities, Crime Delinquency and Special Education Placement*. Adolescence (32): 451- 462.

Zabel, R. H. and Nigro, F.A. (1999). *Juvenile offenders with behavioural disorders, learning and no disabilities: Self-reports of personal, family, and school characteristics*. Behavioral Disorders, 25: 22-40.